

TADEUSZ PIKUS

AMBROŻY GARDEIL, JEGO PISMA I METODA PRACY

Treść: Wprowadzenie; 1. Szkic biograficzny. a. dane historyczne, b. działalność naukowa Gardeila na przestrzeni jego życia, c. rysy osobowości; 2. Postawa intelektualna i metoda; 3. Pisma. a. *La Crédibilité et l'Apologétique*, b. *Le Donné révélé et la Théologie*, c. *La Structure de l'âme et l'expérience mystique*; 4. Bibliografia; Zakończenie.

WPROWADZENIE

A. Gardeil, francuski dominikanin, uchodzi za twórcę Apologetyki, jako nauki autonomicznej. Dokonał tego poprzez określenie dla niej przedmiotu materialnego, a zwłaszcza formalnego ze wskazaniem, że będzie nim wiarygodność religii chrześcijańskiej lub wręcz wiarygodność dogmatu katolickiego.¹

Ten najbardziej widoczny wkład wniesiony w powstanie i rozwój odrębnej dyscypliny naukowej nie wyczerpuje wszystkich zasług wniesionych przez niego na polu działalności dydaktyczno-naukowej. Wpływ ten rozciąga się na inne dyscypliny filozoficzno-teologiczne. Rola jego dzieła wzrasta jeszcze bardziej, gdy weźmie się pod uwagę współczesny mu okres, z końca XIX w. i na początku XX w., obfitujący w mnogość i różnorodność nowopowstałych kierunków myślenia, negujących często dotychczasowe osiągnięcia w dziedzinie poznania i organizacji nauk. Gardeil usiłuje łączyć *vetera et nova* z zachowaniem wielkiego krytycyzmu. Reorganizuje istniejące nauki usiłując podkreślić i ustrzec ich autonomię ze wskazaniem na ich własne przedmioty, metody i potrzebę solidnego usystematyzowania. Traktuje je jako narzędzia, opracowane przez

¹ Por. T. Pikus, *La noción de apologética según Gardeil*, w: *Excerpta e dissertationibus in sacra Theologia*, t. XIII (1987), Pamplona 1988, ss. 409—491; St. Grzechowiak, *Ambroży Gardeil i jego próba określenia przedmiotu apologetyki*, „Studia Gnesnensia”, t. VII, Gniezno 1982/83, ss. 177—201; *Wiarygodność objawienia w ujęciu Ambrożego Gardeila jako przedmiot formalny Apologetyki*, tamże, t. VIII, 1984/85, ss. 169—192.

ludzi, służące do odkrywania i ukazywania prawdy, która wskazuje na dobro. Narzędzie to — jak sam stwierdza — musi być trafne i skuteczne, a przede wszystkim poprawnie i ściśle określone w swoim pojęciu.

W tym krótkim opracowaniu zostanie przedstawiona w zarysie biografia Gardeila, jego sylwetka osobowa, sposób pracy oraz skompletowana w całości, włącznie z pismami wydanymi pośmiertnie, bibliografia.

1. SZKIC BIOGRAFICZNY

a. dane historyczne ²

Ambroży Gardeil urodził się w Nance we Francji 29 marca 1859 r. Po ukończeniu szkoły średniej w Kolegium St. Sigisbert, wstąpił w roku 1878 do Zakonu OO. Dominikanów w Amiens. W 1879 r. złożył śluby wieczyste i w tym okresie rozpoczął studia filozoficzne w klasztorze we Flavigny. W listopadzie 1880 r. musiał opuścić kraj z powodu dekretów rządu francuskiego wymierzonych przeciwko Zgromadzeniom zakonnym.³ Zatrzymał się w Belmonte w Hiszpanii, gdzie kontynuował studia filozoficzne. W następnym roku dołączył do grupy teologów w Volders na terenie Tyrolu. Tam też w roku 1884 został wyświęcony na kapłana i otrzymał stanowisko wykładowcy nauk teologicznych. W październiku 1884 r. rozpoczął w Kolegium Carbara swoją karierę profesorską trwającą aż do 1911 r. W 1911 roku porzucił pracę wykładowcy i poświęcił

² Na temat A. Gardeila, jego życia i dzieła zob.: *Le Père Gardeil Ambroise*, „Bulletin Thomiste”; *Notes et communications*, 1 (1931) 69—91; R. Garrigou-Lagrange, *Le Père A. Gardeil*, RThom 36 (1931) 797—808; L. Cilleruelo Garcia, *Gardeil Ambrosio*, GER 10 (1979) 706; H.-D. Gardeil, *Gardeil Ambroise*, w: *Dictionnaire de Théologie Catholique, Tables générales* par B. Loth et A. Michel 1 (1935) 1772—1774; R. Aubert, *Le problème de l'act de foi*, Louvain 1958, 393—450.

³ Rząd francuski republikański od 1875 roku uzyskał większość deputowanych w Izbie i Kościół katolicki odczuwał szczególny nacisk z jego strony. Minister oświaty Jules Ferry w dniu 15 marca 1879 r. w swoim projekcie prawa na temat wprowadzenia nauczania podstawowego powszechnie obowiązującego włączył „artykuł 7”, który zabraniał wszelkiego rodzaju nauczania zgromadzeniom nieautoryzowanym. Sankcjonował ten zakaz właściwymi dekretemi skazującymi na bariację. Najpierw w lipcu 1880 r. zostali wypędzeni Jezuici, zaś w listopadzie tego samego roku pozostałe nieautoryzowane zgromadzenia męskie. Por. Hubert Jedin, *Manual de historia de la Iglesia*, t. 8, Barcelona 1978, 162.

się doskonaleniu swych dzieł i życiu apostołskiemu. Zmarł w Paryżu w dniu 2 października 1931 r.

b. działalność naukowa Gardeila na przestrzeni jego życia

Jako wykładowca⁴ rozpoczął w roku 1884 nauczać i wyjaśniać miejsca teologiczne; następnie, od 1888 do 1911 r. wykładał teologię dogmatyczną i moralną. W tym samym czasie w 1893 r. przejął funkcję dyrektora studiów w Saulchoir w Belgii.⁵ Również w 1893 r. ukazał się pierwszy numer „Revue Thomiste”, którego założycielami byli: A. Gardeil, M. Th. Conconier i P. Mandonnet.

Gardeil publikując swój pierwszy artykuł w „Revue Thomiste” rozpoczął swoją bogatą drogę pisarską. Większość jego studiów znajduje się we wspomnianym czasopiśmie. Był jednym z pierwszych współpracowników M. Vacant w tworzeniu *Dictionnaire de Théologie Catholique*, również opublikował serię artykułów i recenzji w „Revue de Sciences et Philosophiques Théologiques” oraz w „La Vie Spirituelle”. Do tego należy dodać szereg wygłoszonych konferencji, przemówień i udział w różnych spotkaniach naukowych.

c. rysy osobowości

Obraz osobowy A. Gardeila, który uzyskujemy przede wszystkim z jego pism, charakteryzuje się wielką stałością i konsekwencją zarówno w myśleniu jak i w działaniu.⁶ Gardeil na początku swych studiów zetknął się, za pośrednictwem swego

⁴ Uczniami jego byli między innymi Poulpiquet, Garrigou-Lagrange. Wspomina o wpływie na uczniów Garrigou-Lagrange, *In memoriam, Le Père A. Gardeil*: „Parmi les théologiens thomistes de cinquante dernières années, il en est peu qui aient exercé une influence aussi profonde que la sienne. Par son enseignement et ses directives intellectuelles comme Régent des études de la Province dominicaine de Paris, il forma de nombreux professeurs de philosophie et de théologie, qui en différents centres, continuent de suivre la direction qu'il leur a donnée. Bien des prédicateurs et directeurs lui doivent aussi d'avoir saisi de façon très vivante les lignes maîtresse de la doctrine de Saint Thomas”, *RThom* 36 (1931) 797.

⁵ Por. *Biographie de Gardeil*, „Bulletin Thomiste”, dz. cyt., 74; *Chronique*, *RSPPhTh* 3 (1909), 183.

⁶ „Był człowiekiem flegmatycznym, przy tym jednak bardzo refleksyjnym, stałym i konsekwentnym w myśleniu”. Są to słowa O. Chenu, który znał osobiście Gardeila. Wypowiedział je w czasie rozmowy z autorem tego artykułu (Paryż, 29. 08. 1984), definiując osobowość Gardeila.

nauczyciela Beaudoun,⁷ z nauką św. Tomasza; nauką, która służyła mu do końca życia jako kryterium ustalone i norma pracy naukowej w filozofii i teologii. Będąc pod wrażeniem kultury naukowej św. Tomasza oraz nieugiętości w poszukiwaniu prawdy⁸ Gardeil usiłuje wiernie go naśladować.

Okres, w którym wypadło mu żyć, charakteryzował się niezwykłym ożywieniem w zakresie powstawania nowych dzieł i rodzenia się odmiennych sposobów myślenia. Gardeil w zętknięciu się, w swej pracy badawczej, z tą wielobarwną mozaiką różnorodnych kierunków konfrontował je z kryteriami obiektywnymi omijając uważnie jakikolwiek wpływ czynnika subiektywnego. Zauważmy to choćby w jednej z jego wypowiedzi na temat sposobu pracy: „Jest to studium zasad, właściwie dotyczy ono zasad teologicznych: zasada zaś jest najlepszym przyjacielem, bowiem jeśli nawet stanie na drodze naszych ambicji, nie robi tego ani przez antypatię ani z góry ustalonych założeń, lecz jedynie z powodu swej mocy przekonywującej, tej którą ma prawda, zaś oczywistość prawdy zasada niesie w sobie”.⁹

Gardeil był zwolennikiem uporządkowanego myślenia i rzetelnej pracy: „Nie rozumiemy się — mawiał — ponieważ nie czytamy tych samych książek; wy czytacie Kanta, a ja Arystotelesa i św. Tomasza”.¹⁰

Raził go bardzo brak rygoru w pracy intelektualnej oraz niespójność w myśleniu: „Kto wie — pytał — czy w rzeczywistości ów nieporządek i galimatias intelektualny dostrzegaliśmy wśród uczonych, przede wszystkim tych, którzy zajmują się naukami eksperymentalnymi, nie pochodzi z faktu lekceważenia dotychczas znanych racji argumentacyjnych.¹¹ Stąd też, mając na uwadze tradycję, — stwierdzał — zanim ktoś osądzi jakiegokolwiek myślenie, powinien go poznać, zrozumieć

⁷ „Dès octobre 1881, étant étudiant de première année en théologie j'entendais le T. R. P. Beaudouin, régent des „Etudes”, inaugurant son commentaire sur la II^a Pars ...”. *Examen de conscience*, RThom 34 (1929) 272; por. *La Certitude Probable*, RSPHTh 5 (1911) 239.

⁸ Gardeil, jak sam oświadcza w jednej z polemik, przyjmuje jako dewizę swej pracy słynne powiedzenie Arystotelesa: „Amicus Plato sed magis amica veritas”. *Examen de conscience*, art. cyt., 287.

⁹ *La Crédibilité*, RThom 13 (1905) 127.

¹⁰ *La philosophie au congrès de Bruxelles*, RThom 2 (1984), 739; „On est toujours barbare pour celui qui ne nous comprend pas”. tamże, 757.

¹¹ Tamże, 740.

i następnie krytycznie je ocenić nie bacząc kto jest jego autorem".¹²

Szczerą, poważną i konstruktywną postawą badawczą Gardeila pomogła mu zrozumieć różne kierunki myślenia występujące zarówno w filozofii jak i w teologii oraz odkryć w nich to co jest sprzeczne z zasadami metafizycznymi przyswajając równocześnie zawarte w nich idee wartościowe.¹³

Dla Gardeila człowiek przedstawia się jako stworzenie Boga całkowicie uzdolnione do nawiązania relacji ze swoim Stwórcą.¹⁴ „Jego natura — stwierdza — domaga się imperatywnie dopełnienia siebie w postawie religijnej”.¹⁵ Stąd też powstaje konkretna wizja człowieka wraz z jego możliwościami i obowiązkami z mocnym wyakcentowaniem pierwiastka intelektualnego. „Nade wszystko — powiada — trzeba być człowiekiem, to znaczy świadomym; a tutaj świadomość oznacza światło rozumu”.¹⁶ Człowiekowi tak pojmowanemu Gardeil poświęca wszystkie swoje siły, zdolności i czas, chcąc jak najpełniej ukazać tkwiące w nim możliwości poznania świata, samego siebie i Boga. Wiedza, według Gardeila, winna organizować całe życie ludzkie i doprowadzić człowieka do ostatecznego przeznaczenia: „Tam — powiada — gdzie jeszcze niedawno była jedynie chaotyczna masa energii, często przeciwnych sobie i ukierunkowanych instynktownie ku celom partykularnym, dzięki władzy rozumu pojawia się jednolity organizm o wyższej wartości pozostający w żywej relacji z ideą Dobra, które jest odbiciem Dobra doskonałego i boskiego”.¹⁷

To, aby człowiek „umiał przemyśleć, osądzić i wreszcie panować zgodnie z wymaganiami miłości Boga ...”¹⁸ — stanowi dla Gardeila jakby program nauczania i postępowania.

¹² Por. *Après le cours de M. Boutroux*, RThom 5 (1897), 2.

¹³ Por. Tamże, 1—30; 180—194; 490—516.

¹⁴ „Le stigmaté de notre dépendance essentielle vis-à-vis de Dieu est inscrit dans notre nature. C'est un fait auquel l'Homme libre ne peut rien changer”. *L'éducation personnelle et surnaturelle de soi-même par la vertu de religion*, RThom 24 (1919) 108.

¹⁵ Tamże, 110.

¹⁶ *La Crédibilité*, RThom 13 (1905) 126. Gardeil bronił klasycznego pojęcia człowieka, podkreślając nade wszystko jego sferę duchową: „L'homme est un animal raisonnable, composé d'un corps et d'une âme...”. *Le Composé humain devant l'Académie de Sciences morales et politiques*, RThom 2 (1984) 243; Następnie dodaje: „J'ai dit que l'être spécifique de l'homme était constitué par une âme raisonnable informant un corps”, tamże, 375—376.

¹⁷ *Le gouvernement personnel et surnaturel de soi-même*, RThom 23 (1918) 58.

¹⁸ Tamże, 116.

W tym krótkim szkicu postaci Gardeila uwydatnia się najmocniej, w bycie i działaniu, jego miłość do porządku racjonalnego w dochodzeniu do prawdy.¹⁹ W praktycznym wymiarze pojawia się u niego pewnego rodzaju wątek ascetyczny polegający na wprowadzeniu prawdy w życie miłości: „Je fabriquerai — stwierdza — avec ma vie, de la vérité dans la charité”.²⁰

2. POSTAWA INTELEKTUALNA I METODA

Praca naukowa Gardeila w pełni zgadza się z jego ideą rzeczywistości: „Wszędzie tam — stwierdza — gdzie znajduje się to co rzeczywiste, znajduje się też to, co jest zrozumiałe, znajduje się prawda”.²¹ Myśl zawarta w tym krótkim zdaniu stanowiła dla Gardeila jakby nić przewodnią w całej jego pracy.

Poza tym można zauważyć u niego mozolnie realizowane szczególniego rodzaju itinerarium naukowe, zmierzające do stopniowego zagłębienia się w poznawaniu rzeczywistości boskiej. Rozpoczyna drogę badań od tematów filozoficznych, następnie psychologicznych, apologetycznych, teologicznych, ascetycznych i kończy na zagadnieniach związanych z mistyką.²²

Gardeil, z właściwą sobie przenikliwością filozoficzną, stosował w swej pracy naukę uznawaną przez siebie za pewną oraz ustalone i sprawdzone metody²³ dążąc do skorygowania i rozwiązania problemów współczesnych²⁴ i odkrycia aspektów pozytywnych w badanej rzeczywistości.

¹⁹ Gardeil odrzuca wszelką doktrynę nieokreśloności „Une énergie vivante indéterminée est un non-sens”. *Ce qu'il y a de vrai dans le Néo-Scotisme*, RThom 9 (1901) 410.

²⁰ *Le gouvernement personnel et surnaturel de soi-même*, art. cyt., 73; *Veritatem facientes in caritate* (Ef 4, 15).

²¹ *La certitude probable*, RSPHTh 5 (1911) 250.

²² „Mais l'essentiel est bien là, et jamais témoignage de l'auteur sur son oeuvre n'en marqua plus clairement l'unité, qui sans doute ne se révéla entièrement à lui-même qu'au terme de son accomplissement, dans la délectable jouissance d'un esprit entré en pleine possession des matériaux accumulés au cours d'une vie toujours en appétit”. *Notes et communications le Père A. Gardeil*, „Bulletin Thomiste”, 1 (1931), 69; Aby to potwierdzić, wystarczy spojrzeć na porządek chronologiczny jego pism, czy też na datację jego słynnej trylogii: *La Crédibilité et l'Apologétique* (1908); *Le Donné révélé et la Théologie* (1910); *La Structure de l'âme et l'Expérience mystique* (1926).

²³ Jak zostało już zaznaczone w tekście, Gardeil przyswoił całą doktrynę św. Tomasza i użył ją jako narzędzie do swojej pracy. Poza tym wykorzystał idee Arystotelesa, św. Augustyna, Melchiora Cano, św. Teresy, Pascala i innych.

²⁴ Niektóre problemy, mimo że sięgają swymi korzeniami czasów

Nie znajdujemy u Gardeila postawy intelektualnej nowatorskiej lub rewolucyjnej w sensie wznawiania prób zmierzających do radykalnych zmian w podstawach ustalonych w przeszłości zarówno w naukach naturalnych jak i nadprzyrodzonych; nie spotykamy też u niego takich właściwości, które uznawałyby doświadczenia osobiste i czynniki subiektywne jako determinujące drogę poszukiwania prawdy obiektywnej.

Według niego w całym poznaniu ludzkim decyduje rozum,²⁵ który z kolei w prawdzie odkrywa i ukazuje dobro poruszające wolę.²⁶ Na bazie tych zasad Gardeil egzaminuje badaną rzeczywistość porządkując ją wedle ścisłego i logicznego systemu. Należy stwierdzić, że Gardeil widział bardzo jasno granice możliwości poznawczej rozumu, szczególnie gdy ten stykał się z rzeczywistością, która przekraczała jego siłę i zakres postępowania naukowego: „I wobec tego — powiada — tam, gdzie nauka się kończy problem istnieje nadal. Pozostanie zatem dla tej kwestii faza pozanaukowa”.²⁷

Jest przekonany, że między tym co naturalne i nadprzyrodzone istnieje rozdział nie do przebycia przez same tylko siły człowieka. Zatem, aby go pokonać, najpierw trzeba ustalić, czy jest ktoś, kto mógłby i chciałby podnieść człowieka, następnie zaś należałoby uzyskać rozeznanie, czy człowiek z kolei byłby zdolny przyjąć oferowaną pomoc.²⁸ W tym miejscu ześrodko-

przeszłych, odgrywały swą ważną rolę w tym okresie. Dotyczą one przede wszystkim spraw człowieka, świata i Boga.

²⁵ „L'esprit n'a qu'une loi s'égalant au réel, au vrai”. *La Certitude probable*, RSPHTh 5 (1911) 442; L'homme n'est homme et son activité n'est vraiment humaine que par la raison. Et donc sa perfection est d'être selon la raison comme la perfection de toute activité est de s'exercer selon sa loi propre le bien rationnel est donc la mobile normale de l'homme”. *Revue critique de Revues*, RThom 6 (1898) 229; por. Sth I—II, q. 18, a. 5.

²⁶ „Le bien propre de l'homme nous apparaît ainsi comme l'Objet dernier”, comme le ressort universel et profond de toutes nos appétitions (...) l'appétit du bien propre de l'homme, „bonum conveniens homini”, est, que nous le voulions ou non, le moteur dernier de l'action...” *Les Exigences objectives de l'action*”, RThom 6 (1898) 269.

²⁷ *La Notion du Lieu Théologique*, RSPHTh 2 (1908) 57.

²⁸ Pierwsza kwestia nie stanowi problemu dla Gardeila, bowiem Bóg może i chce, gdyż sam nam to objawił. Druga istnieje jako problem i stanowi przedmiot wnikliwych badań Gardeila. Dotyczą one przede wszystkim sprawdzenia, w jaki sposób nadprzyrodzoność dotyka lub oddziałuje na człowieka. „C'est d'ailleurs a priori inévitable, en vertu du principe que ce qui est reçu se conforme au mode d'être de don sujet récepteur. Tout mon ouvrage tend à établir cette conformité structurale”. *Questions de nomenclature en matière de contemplation*, RThom 36 (1931) 727, por. *Examen de conscience*, RThom 34 (1929) 274.

wuje się studium relacji epistemologicznych między tym co naturalne i nadprzyrodzone.

Według Gardeila Boga może zobaczyć jedynie byt rozumny.²⁹ Stąd też powiada: „Aby móc wierzyć z wiarą nadprzyrodzoną, na pierwszym miejscu musi znajdować się rozum stworzony, radykalnie zdolny do poznania Boga w Jego istocie (...). Ponadto jest wymagane objawienie prawdy obiektywnej dotyczącej Boga (...). I wreszcie potrzebna jest pomoc Boża, która obiektywnie ujawnia się przez Objawienie (...) i subiektywnie przez oświecenie rozumu i pobudzenie woli”.³⁰ Tak oto można by w tym miejscu wyrazić w skrócie punkt wyjścia oraz metodę zmierzającą do poznania Boga.

Działalność naukowa Gardeila obraca się, przede wszystkim, wokół kwestii metodologicznych. Żyjąc w epoce zoranej intelektualnie przez różne i nowe idee próbuje uważnie egzaminować, aż do samych fundamentów, budowę tradycyjnego myślenia chrześcijańskiego: „... przemyślałem to, na przestrzeni wielu lat, linię po linii”³¹ wyznał przy okazji wypowiedzi na konkretny temat. Jego pragnieniem było poprawne przedstawienie, w sposób naukowy — zgodnie z wymaganiami epoki — całej dyscypliny filozoficznej, apologetycznej i teologicznej.

Pierwszym i podstawowym zadaniem — stwierdził — jest ustalenie nowych lub potwierdzenie starych znanych zasad. Następnym, zebranie wszystkich faktów. Mając już zasady i fakty można przeprowadzić dzieło uporządkowania zmierzające do utworzenia systemu.³² Jednakże, aby móc uniknąć braków i błędów w postępowaniu naukowym — dodał — jest rzeczą konieczną właściwe i poprawne przedstawienie interesującej nas kwestii,³³ następnie jasne dostrzeganie przedmiotu materialnego, a nade wszystko formalnego, który zawsze jest trudniejszy do ustalenia i zachowania oraz używanie ścisłej i adekwatnej terminologii w ramach konkretnej dyscypliny.³⁴ Jed-

²⁹ „(...)j'entende dans l'intelligence humaine envisagée dans son fond, non seulement comme puissance intellectuelle, mais comme forme, comme principe caractérisant la nature humaine elle-même, mens”. *La Structure analogique de l'intellect*, RThom 32 (1927) 4.

³⁰ *La Crédibilité et l'Apologétique*, Paris 1908, 10 nn.

³¹ *La Structure de la Connaissance Mystique*, RThom 29 (1924), 110.

³² Por. *L'Evolutionisme et les principes de S. Thomas d'Aquin*, RThom 1 (1893), 31.

³³ „Une question bien posée, a-t-on dit, est à moitié résolue”. *La Notion du Lieu théologique*, RSPTh 2 (1908) 62.

³⁴ Gardeil jest świadomy, że powstają nowe nauki, które wymagają

nak tym co najbardziej go przejmuje, to są zagadnienia metodologiczne: „Ile nagromadzonych błędów — zalił się — zarówno po stronie naszych przeciwników, jak i niestety naszej wynikających z powstałego pomieszania metody naukowej i filozoficznej; pierwszej ze swej istoty eksperymentalnej sięgającej do najdrobniejszych szczegółów, drugiej ze swej istoty abstrakcyjnej sięgającej aż poszukiwań najbardziej konkretnych”.³⁵

Należy jeszcze raz podkreślić, że w tym okresie niektórzy uczeni odnosili się z nieufnością, a nawet z lekceważeniem do nauk tradycyjnych, przede wszystkim zaś do metafizyki i całego wkładu scholastycznego, włącznie z dwiema wielkimi Sumami św. Tomasza. Stąd też zadaniem Gardeila było możliwe najlepsze przedstawienie stałej i trwałej wartości tomizmu. Przy tym, jak można zauważyć, nie ograniczał się tylko do zachowania postawy defensywnej. Znał doskonale idee głoszone przez współczesnych mu myślicieli. W związku z tym dokonał wielu krytyk i wszczął liczne polemiki. W swym postępowaniu nie zatrzymywał się tylko na aspektach negatywnych, lecz usiłował zawsze wydobywać istniejące elementy pozytywne.³⁶ W konfrontacji ze swymi przeciwnikami wykorzystywał wartościowe idee nowych kierunków myślenia.³⁷

Dla uzasadnienia swych racji czerpał argumenty z dwóch źródeł: z autorytetu i rozumu.³⁸ Argumentacja autorytetu służyła mu przede wszystkim w Teologii, w nauce, w której ta forma dowodu zawsze uwydatniała swoje zwierzchnictwo: tak jak autorytet Boga, Magisterium Kościoła, wielkich teologów i mistyków itd. Poza zakresem argumentacji autorytetu reszta proce-

---

własnej terminologii „Il est d'ailleurs impossible d'étudier ce qui concerne proprement l'informité de la nature spirituelle sans avoir quelques notions précises sur l'ensemble de la doctrine de l'informité originelle de la création en général”. *L'âme sujet récepteur de la grâce*, RThom 30 (1925) 422 s.; Gardeil sam często wyjaśnia pojęcia, których używa, aby uniknąć nieporozumień i wieloznaczności. Por. *Bulletin philosophique*, RThom 4 (1896) 387; *Le développement du dogme*, RSPHTh 3 (1909) 459.

³⁵ *Notes bibliographiques*, RThom 5 (1897) 139; por. *Bulletin philosophique*, RThom 4 (1896) 811; *La Philosophie au congrès de Bruxelles*, RThom 2 (1894) 754; *Notes bibliographiques*, RThom 9 (1901) 631.

³⁶ Por. *Devons-nous traverser Kant?* RThom 5 (1897) 180 n.

³⁷ Por. *Après le cours de M. Boutroux*, RThom 5 (1897) 1—30; 180—194; 490—516; „Notre but actuel est de faire ressortir un nouvel aspect de la théorie du conscient, en l'opposant à la théorie de M. de Hartman. Nous espérons, par cette opposition, délimiter avec plus d'exactitude ce que les deux systèmes peuvent offrir d'éléments véridiques et assimilables”. *L'Evolutionisme et les principes de Saint Thomas*, RThom 3 (1895) 624.

su poznawczego była całkowicie podporządkowana rozumowi, który brał udział w organizowaniu i przeprowadzaniu dzieła naukowego Gardeila.

3. PISMA ³⁹

A. Gardeil publikował swoje dzieła w przeciągu prawie czterdziestu lat.⁴⁰ Większość z nich znajduje się w kilku czasopiśmiech⁴¹ oraz w *Dictionnaire de Théologie Catholique*. W sposób ogólny można by je sklasyfikować jako:

- a. monografie;
- b. artykuły;
- c. hasła słownikowe;
- d. notatki i biuletyny;
- e. relacje bibliograficzne;
- f. noty biograficzne;
- g. wykłady i przemówienia;
- h. wstępy i wydania.

Początkowy okres działalności pisarskiej Gardeila stanowi apologię prawdy, polegającej na dochodzeniu do tego co jest rzeczywiste i co mogłoby stanowić korelat z prawdą absolutną, czyli z samym Bogiem.⁴² Pierwszą publikacją stanowi seria artykułów, w których autor studiuje koncepcje ewolucji świata,⁴³ układ konstytutywny człowieka⁴⁴ oraz jego możliwości

³⁹ „Après l'argument d'auctorité voici les arguments de raison”. *Questions de nomenclature en matière de contemplation*, RThom 36 (1931) 729.

⁴⁰ Zob. bibliografia.

⁴¹ Pierwsze artykuły ukazały się w 1893 r., RThom 1 (1893) 128—132.

⁴² RThom, RSPTh, VS.

⁴³ Gardeil w sposób wyraźny naśladuje św. Tomasza, który w swoim dziele *Contra Gentiles* przyjmuje na siebie odpowiedzialność mędrca studiującego w szerokim i przenikliwym widzeniu cel wszechświata i wznoszącego się do poznania najwyższych przyczyn: „Finis ultimus uniuscuiusque rei est qui intenditur a primo auctore vel motore ipsius. Primus autem et motor universi est intellectus. ... Oportet igitur ultimum finem universi esse bonum intellectus. Hoc autem est veritas. Oportet igitur veritatem esse ultimum finem totius universi, et circa eius considerationem principaliter sapientiam insistere (...) primam philosophiam Philosophus determinat esse „scientiam veritatis”, non cuiuslibet, sed eius veritatis quae est origo omnis veritatis, scilicet quae pertinet ad primum principium essendi omnibus; unde et sua veritas est omnis veritatis principium: sic enim est dispositio rerum in veritate sicut in esse” *Contra gentiles*, 1 I c. 1.

⁴⁴ Zob. artykuły: *L'Evolutionisme et les principes de S. Thomas*, RThom 1 (1893) 27—45, 316—327, 725, 737; 2 (1894) 29—42; 3 (1895) 61—84, 607—623; 4 (1896) 64—86, 215—247.

⁴⁵ Zob. artykuły: *Les composés humain devant l'Académie de Scien-*

noetyczno-wolitywne.⁴⁵ Na ten okres przypada zdecydowane poszukiwanie Boga na drodze poznania naturalnego w ramach dociekań metafizycznych, filozoficznych i psychologicznych.

Na przestrzeni tego czasu Gardeil zgłębia naukę św. Tomaza i stosuje ją, bądź jako narzędzie do swojej pracy, bądź jako kryterium argumentacyjne.

Niektóre artykuły z czasopism zostały zgrupowane przez Gardeila, po uprzednim ich przejrzeniu, poprawieniu a nawet poszerzeniu, w jednej publikacji książkowej. Ta praktyka przedrukowywania pism, z uwzględnieniem korekty autora, pozwala dostrzec w pracy naukowej Gardeila ewentualne zmiany w jego poglądach na dany temat. Należałoby zaznaczyć, że niemal wszystkie jego pisma stanowiły próbę odpowiedzi na pojawiające się współczesne mu problemy. Niekiedy pisał na zlecenie,⁴⁶ lub na prośbę braci ze swej wspólnoty.⁴⁷

Pierwsze przedrukowane artykuły,⁴⁸ edytowane w formie książki, w swej treści dotyczyły spraw życia duchowego, a więc darów Ducha Świętego i ich znaczenia w formacji zakonu dominikańskiego. Poprzez to studium chciał oświecić i wskazać tę drogę do doskonałości, którą szedł sam oraz jego bracia w powołaniu. Wskazuje na zasady ascetyczne, które pozwalają z jednoczesnym wykorzystaniem darów Ducha Św. osiągnąć pełną współpracę z Bogiem.⁴⁹

W tym miejscu należałoby wyakcentować najważniejsze dzieło Gardeila, na które składają się trzy książki i które można by nazwać trylogią:

La Crédibilité et l'Apologétique

Le Donné révélé et la Théologie

La Structure de l'âme et l'expérience mystique

ces morales et politiques, RThom 2 (1894) 229—243, 367—386; *La philosophie au congrès de Bruxelles* RThom 2 (1894) 569—585, 738—759.

⁴⁵ Zob. artykuły: *Après le cours de M. Boutroux*, RThom 5 (1897) 1—30; *Devons-nous traverser Kant?* tamże, 180—194; *Ont-ils vraiment dépassé Kant?* tamże, 490—516.

⁴⁶ Hasła do DThC.

⁴⁷ Np. wydanie *La Crédibilité et l'Apologétique*, Paris 1908, por. *Avertissement*, VI.

⁴⁸ *Le rôle des dons du Saint-Esprit*, ADom 37 (1897) 56—61, 111—119; *Les dons du Saint Esprit dans les saints dominicains*, tamże, 155—162, 194—201; 38 (1898) 350—357; 39 (1899) 112—115, 160—163; 40 (1900) 349—535.

⁴⁹ Książka: *Les dons du Saint-Esprit dans les saints dominicains*, Paris, Gabalda, 1903.

a. *La Crédibilité et l'Apologétique*⁵⁰

Temat ujęty w tej książce znalazł się na warsztacie Gardeila w 1904 r., kiedy ten przyjął zamówienie, złożone przez dyrekcję DThC na opracowanie hasła pt. *Crédibilité*. Uzyskane wyniki jego refleksji dotyczącej kwestii fundamentalnych wiarygodności religii chrześcijańskiej (dogmatu) zostały następnie przez niego opublikowane w kilku artykułach pod ogólnym tytułem *La Crédibilité* w „Revue Thomiste”, między, rokiem 1905 a 1907. W nich przekazał szerokie podsumowanie pierwszej części opracowanego hasła ze wspomnianego słownika. Niebawem, na usilną prośbę braci zakonnych, zdecydował się dopracować temat i opublikować w oddzielnym tomie, który ukazał się w 1908 roku.

Nakład książki wyczerpał się w ciągu kilku miesięcy i powstała potrzeba ponownego wydania. Ponadto wokół niej powstały dyskusje domagające się wyjaśnień niektórych kwestii. Wobec tego zdecydował się na drugie wydanie swego dzieła, które ukazało się w 1912 roku w całości przerobione i znacznie powiększone.⁵¹

Wiarygodność racjonalna przedmiotu wiary, według Gardeila, jest przyczyną obiektywnie jedyną i decydującą o wszelkim dowodzeniu apologetycznym. Taki punkt widzenia przeciwstawiał się przede wszystkim nominalizmowi, woluntaryzmowi i wszystkim rodzajom immanentyzmu.⁵²

⁵⁰ *La Crédibilité*, RThom 13 (1905) 5—28, 125—146, 278—295, 633—645; 14 (1906) 127—144, 511—528; 15 (1907) 18—35; w: DThC III (1907—1908), art. *Crédibilité*, kol. 2201—2310. W kolumnach od 2201 do 2236 znajduje się część spekulatywna, w pozostałych znajduje się antologia tekstów Pisma św., Tradycji i teologii scholastycznej: *La Crédibilité et l'Apologétique*, Paris 1908.

⁵¹ Por. Andrés Rodríguez Resina, *En torno a la noción de Credibilidad*, „Revista Catalana de Teologia” VII (1952) 316 n.; R. Aubert, dz. cyt., 395—435.

⁵² Gardeil analizuje szczegółowo w kilku artykułach motyw działania ludzkiego. Mimo, że nie wymienia wprost swego przeciwnika, niewątpliwie cała jego krytyka odnosi się do M. Blondela i jego słynnej tezy „L'Action” naznaczonej immanentyzmem wnoszącym ładunek subiektywizmu. Oddziaływuje też na nominalistów, podkreślając wartość ontologiczną zasady celowości. Por. Garrigou-Lagrange, *Le Père A. Gardeil*, art. cyt., 801 n.; Podajemy artykuły, w których Gardeil egzaminuje motyw działania ludzkiego. *Les exigences objectives de l'action*, RThom 6 (1898), 125—138, 269—294; *L'action. Ses ressources subjectives*, tamże, 7 (1899) 23—39; *Les ressources du vouloir*, tamże, 447—461; *Les ressources de la raison pratique*, tamże, 8 (1900) 377—399;

b. *Le Donné révélé et la Théologie*

W tej książce Gardeil zajął się od nowa swoimi studiami z roku 1897, 1901 i 1904 na temat pierwszych zasad i wartości pojęć.⁵³ Poza tym stara się ukazać, że idea bytu jest pojęciem wybitnie analogicznym i ustala zasięg transcendentalny i absolutny zasady przyczynowości (ss. 124—128). Ukazuje wartość twierdzeń filozoficznych dotyczących natury i atrybutów Boga (ss. 130—135) oraz stosuje metodę analogii do interpretacji formuł dogmatycznych odnoszących się do Trójcy Św., Wcielenia odkupieńczego i życia Kościoła z ukazaniem jednorodności między danymi Objawienia a jego rozwojem dogmatycznym.⁵⁴

W drugiej części swego dzieła Gardeil nawiązuje do Teologii, wysuwając jako warunek konieczny dla teologa, by ten był w nieustannym kontakcie z integralnym depozytem Objawienia podanego przez Kościół⁵⁵ i przyjętego z wiarą własną. Teolog powinien też korzystać w swej pracy naukowej z Teologii pozytywnej, która stara się określić dane teologiczne bezpośrednio.⁵⁶

Teologia, w pojęciu Gardeila, posiada jasność właściwą prawdom naukowym. To co może być objawione mieszczące się w danych Objawienia jest przyczyną obiektywną i właściwą dla Teologii, szczególnie zaś Teologii spekulatywnej. Widzi Teologię jako naukę solidnie uargumentowaną, aczkolwiek jest świadomy, że tutaj argumentom racjonalnym przysługuje tylko wartość drugorzędna. Teologia — powtórzy za św. Tomaszem — jest „sacra doctrina huiusmodi auctoritatibus utitur quasi extraneis argumentis, et probabilibus”.⁵⁷

Dotykamy tutaj problemu związanego z oceną wartości poznania opartego na argumentach wiarygodnych (probabilitates). Zanegowanie bowiem prawdziwości argumentów wiary-

Ce qu'il y a de vrai dans le néo-scotisme, tamże, 531—550, 648—665; 9 (1901) 407—443.

⁵³ *Le développement du dogme*, RSPPhTh 3 (1909) 447—469; *Le donné théologique*, RThom 17 (1909) 385—405; Książka *Le Donné révélé et la théologie*, Paris, Gabalda, 1910. Gardeil uznaje to dzieło jako uzupełnienie studiów zawartych w książce pt.: *La Crédibilité et l'Apologétique*.

⁵⁴ Por. Garrigou-Lagrange, art. cyt., 803 n.

⁵⁵ Por. *Revue critique de Revues*, RThom 6 (1898) 778.

⁵⁶ *La notion du lieu théologique*, RSPPhTh 2 (1908) 51—73, 246—276, 484—505. *La notion du lieu théologique*, Paris, Gabalda 1908.

⁵⁷ STh. I. q. 1, a. 8; por. *La notion du lieu théologique*, RSPPhTh 2 (1908) 261.

godnych byłoby całkowitym odrzuceniem Teologii jako nauki i odebraniem poznaniu teologicznemu wartości obiektywnej. Gardeil poddaje to zagadnienie egzaminowi analitycznemu, formułując je w następujący sposób: Czy pewność pozostaje w opozycji absolutnej do wiarygodności?⁵⁸ Dyskusja nad tym zagadnieniem spowodowała powstanie kilku artykułów i opracowania książkowego.⁵⁹ W końcowym wniosku Gardeil stwierdza, że „pewność nie znajduje się w opozycji z wiarygodnością”.⁶⁰

c. *La Structure de l'âme et l'expérience mystique*⁶¹

Rozważania na tematy mistyczne zostały podjęte w kilku artykułach dotyczących spraw ascetycznych,⁶² w których Gardeil opracował pewne idee fundamentalne⁶³ służące następnie za podstawę do prowadzenia prawdziwego i autentycznego życia chrześcijańskiego.

Relacja bezpośrednia pomiędzy boskością a duszą prawą — stwierdza Gardeil — stanowi wyjaśnienie i przyczynę słuszną modlitw mistycznych. Powstają one w zależności od bezpośredniego doświadczenia Boga. Stąd też przyczyną dla Teologii mistycznej, będącą jej przedmiotem studiów, jest struktura duszy prawej.

Gardeil we wszystkich wspomnianych naukach (Apologetyka, Teologia, Teologia mistyczna) postępuje z atencją i z taką samą metodą, mianowicie stara się ustalić w każdej z nich swój własny, specyficzny im przedmiot formalny, coś co zasadniczo niezależnia daną naukę od innych. Jego zamiarem, który nota bene wyraźnie unifikuje tę trylogię, prawdziwej esejej metodologiczny, jest wypracowanie cech prawdziwie naukowych tym trzem rodzajom poznania Boga. Postępuje on

⁵⁸ *La Certitude probable*, RSPPhTh 5 (1911) 237.

⁵⁹ Artykuły: *La Certitude probable*, tamże, 237—266, 441—485; *La topicité*, tamże 750—757. Książka: *La Certitude probable*, Paris, Gabalda, 1911.

⁶⁰ *La Certitude probable*, RSPPhTh 5 (1911) 485.

⁶¹ *La Structure de l'âme et l'expérience mystique*, Paris, Gabalda, 1927; Poza tym na ten temat Gardeil opublikował kilka artykułów. Zob. bibliografia.

⁶² *Le gouvernement de soi-même. La Faculté de gouvernement*, RThom 23 (1918) 57—73, 111—143, 205—216; *Le gouvernement de soi-même par la vertu de la religion*, RThom 24 (1919) 104—124, 214—225, 342, 355; (1920) 14—38.

⁶³ *Idee fondamentale de la vie chrétienne*, VS 1 (1919) 20—29, 73—90.

według następującej zasady: „Wówczas mamy do czynienia z nauką, gdy znamy przyczynę, z powodu której istnieje ...”.⁶⁴

W sposób bardzo syntetyczny można by wyrazić następujące racje formalne przedmiotu, specyfikujące poszczególne nauki:

1. Wiarygodność racjonalna — Apologetyka;
2. To co objawione — Teologia (przede wszystkim spekulatywna);
3. Struktura duszy prawej — Teologia mistyczna.

4. BIBLIOGRAFIA

a. Książki

- ¹ *Les dons du Saint-Esprit dans les sants dominicains*, Paris, Gabalda, 1903.
- ² *La Crédibilité et l'Apologétique*, Paris, Gabalda, pierwsze wydanie z dodatkiem. *Note sur la preuve par le miracle*, 1908; drugie wyd. w całości przerobione i poważnie powiększone z trzema dodatkami: *Sur la puissance obéissante de l'âme humaine en regard du Surnaturel*; *Du rôle moteur des Suppléances de la Crédibilité*; *Tableau de la genèse de l'acte de foi de la première édition*, 1912; trzecie wydanie 1928, przedruk z wyd. z 1912, bez wstępu i dodatków.
- ³ *La notion de lieu théologique*, Paris, Gabalda, 1908.
- ⁴ *Le Donné révélé et la Théologie*, Paris, Gabalda, 1910; wyd. drugie, Paris, Cerf, 1932 ze wstępem P. Chenu OP.
- ⁵ *La Certitude probable*, Paris, Gabalda, 1911.
- ⁶ *La Structure de l'âme et l'expérience mystique*, Paris, Gabalda, 1927 (2 vol.); wyd. drugie 1929.

b. Artykuły czasopism

- ⁷ *L'évolutionisme et les principes de S. Thomas*, RThom 1 (1893) 27—45, 316—327, 725—737; 2 (1894) 29—42; 3 (1895) 61—84, 607—633; 4 (1896) 64—86, 215—247.
- ⁸ *Le composé humain devant L'Académie de Sciences morales et politiques*, RThom 2 (1894) 229—243, 367—386.

⁶⁴ Por. *Notes et communications*, art. cyt., 70.

- ⁹ *La philosophie au congrès de Bruxelles*, RThom 2 (1894) 569—585, 738—759.
- ¹⁰ *Après le cours de M. Boutroux*, RThom 5 (1897) 1—30.
- ¹¹ *Devons-nous „traverser Kant”?* RThom 5 (1897) 180—194.
- ¹² *Ont-ils vraiment „dépassé Kant”?* RThom 5 (1897) 490—516.
- ⁺¹³ *Le rôle des dons du Saint-Esprit*, ADom 37 (1897) 56—61, 111—119.⁶⁵
- ⁺¹⁴ *Les dons du Saint-Esprit dans les saints dominicains*, ADom 37 (1897) 155—162, 194—201; 38 (1898) 350—357; 39 (1899) 112—115, 160—163; 40 (1900) 349—353.
- ¹⁵ *Les exigences objectives de l'action*, RThom 6 (1898) 125—138, 269—294.
- ¹⁶ *L'action. Ses ressources subjectives*, RThom 7 (1899) 23—39.
- ¹⁷ *Les ressources du vouloir*, RThom 7 (1899) 447—461.
- ¹⁸ *Les ressources de la raison pratique*, RThom 8 (1900) 377—399.
- ¹⁹ *Ce qu'il y a de vrai dans le néo-scotisme*, RThom 8 (1900) 531—550, 648—665; 9 (1901) 407—443.
- ²⁰ *Sur une conception nouvelle de la loi positive* (F. Geny), RThom 9 (1901) 61—75.
- ²¹ *La réforme de la théologie catholique*, RThom 11 (1903) 5—19, 197—215, 428—457, 633—649; 12 (1904) 48—76.
- ⁺²² *La Crédibilité*, RThom 13 (1905) 5—28, 125—146, 278—295, 633—645; 14 (1906) 127—141, 511, 528; 15 (1907) 18—35.
- ²³ (Sous le pseudonyme de: Matthaeus) *Pour le soir du Jeudi-Saint*, ADom 47 (1907) 98—102.
- ²⁴ *Le nouveau règlement des études dans l'ordre de Saint Dominique*, ADom 48 (1908) 120—123.
- ⁺²⁵ *La notion du lieu théologique*, RSPHTh 2 (1908) 51—73, 246—276, 484—505.
- ⁺²⁶ *Le développement du dogme*, RSPHTh 3 (1909) 447—469.
- ⁺²⁷ *Le donné théologique*, RThom 17 (1909) 385—405.
- ⁺²⁸ *La Certitude probable*, RSPHTh 5 (1911) 237—266, 441—485.
- ⁺²⁹ *La topicité*, RSPHTh 5 (1901) 750—757.
- ³⁰ *Soixante-dix ans d'études et d'exodes*, w: *Le P. Laccordaire et la Province dominicaine de France*, Paris, Lethielleux, 1910, 59—85.

- ³¹ *La synthèse apologétique du P. Schawlm*, RThom 21 (1913) 513—536.
- ³² *Le gouvernement de soi-même. La faculté de gouvernement*, RThom 23 (1918) 57—73, 111—143, 205—216.
- ³³ *Idée fondamentale de la vie chrétienne*, VS 1 (1919) 20—29, 73—90.
- ³⁴ *Le gouvernement de soi-même par la vertu de religion*, RThom 24 (1919) 04—124, 214—225, 342—355; 25 (1920) 14—38.
- ⁺³⁵ *Comment se réalise l'habitation de Dieu dans les âmes justes*, RTom 28 (1923) 3—42, 129—141.
- ⁺³⁶ *L'habitation de Dieu en nous et la structure interne de l'âme*, RThom 28 (1923) 238—260.
- ⁺³⁷ *Le mens d'après S. Thomas*, RSPHTh 13 (1924) 145—161.
- ⁺³⁸ *La perception expérimentale de l'âme par elle-même d'après S. Thomas. En Melanges thomistes publiés par les dominicains de la Province de France à l'occasion du VIe centenaire de la canonisation de S. Thomas d'Aquin (18 juillet 1323) (Biblioth. Thom. III) Le Saulchoir, Kain, 1923, 219—236.*
- ⁺³⁹ *La structure de la connaissance mystique*, RThom 29 (1924) 109—126, 225—242, 340—369, 429—459.
- ⁴⁰ *L'esprit septiforme*, Lumen, Juin 1924.
- ⁺⁴¹ *Les mouvements direct, en spirale, circulaire de l'âme (Denys) et les oraisons mystiques*, RThom 30 (1925) 321—340.
- ⁺⁴² *L'âme sujet récepteur de la grâce*, Rhom 30 (1925) 417—433, 534—557.
- ⁺⁴³ *La puissance obédientielle au surnaturel selon S. Augustin*, RThom 31 (1926) 3—23, 104—129.
- ⁺⁴⁴ *Le désir naturel de voir Dieu*, RThom 31 (1926) 381—410.
- ⁺⁴⁵ *La vitalité de la vision divine et des actes surnaturels*, RThom 31 (1926) 477—489.
- ⁺⁴⁶ *La structure analogique de l'intellect, fondement de la puissance obédientielle au surnaturel*, RThom 32 (1927) 3—19.
- ⁺⁴⁷ *S. Thomas et l'illumination augustinien*, „Rev. de Phil.” 27 (1927) 168—180.
- ⁴⁸ *Vie humaine et vie divine*, „Rev. des Jeunes”, 1927, t. 2, 5—17.

- 49 *Intelligence et moralité*, „Rev. des Jeunes”, 1927, t. 2, 353—366, 474—482.
- 50 *Direction* (trois articles sous la signature de Senex), „Rev. des Jeunes”, 1928, t. 1, 477—482; t. 2, 1—16, 121—126.
- 51 *Examen de conscience. De la connaissance habituelle de l'âme par soi-même*, RThom 33 (1928) 156—180.
- 52 *Examen de conscience. Du verbe dans la connaissance que l'ange a de soi-même*, RThom 34 (1929) 70—84.
- 53 *Examen de conscience. L'habitation de la Sainte Trinité*, Rthom 34 (1929) 270—287, 381—399.
- 54 *A propos d'un cahier du R. P. Romeyer*, RThom 34 (1929) 520—532.
- 55 *Questions de nomenclature en matière de contemplation*, RThom 36 (1931) 727—748.
- 56 *A propos de la Madeleine de Pierre Janet. Quel rapport y a-t-il entre la vie des vertus et la santé de l'intelligence?*, „Etudes carmélitaine” 16 (1931), t. 2, 126—136.

c. Hasła, w: *Dictionnaire de Théologie catholique*
(Vacant-Mangenot-Amann, Paris)

- 57 *Acte*, 1 (1905) kol. 334—346.
- 58 *Appétit*, 1 (1905) kol. 1692—1700.
- 59 *Beatitude*, 2 (1905) kol. 497—515.
- 60 *Béatitudes évangéliques*, (1905) kol. 515—517.
- 61 *Bien*, 2 (1905) kol. 825—843.
- 62 *Cardinales (Vertus)*, 3 (1908) kol. 1714—1717.
- 63 *Conseil*, 3 (1908) kol. 1175—1176.
- 64 *Consentiment*, 3 (1908) kol. 1182—1186.
- 65 *Crédibilité*, 3 (1908) kol. 2202—2310.
- 66 *Dons du Saint-Esprit*, 4 (1911) kol. 1728—1781.
- 67 *Élection (acte humain)*, 4 (1911) kol. 2242—2256.
- 68 *Fruits du Saint-Esprit*, 6 (1920) kol. 944—949.
- 69 *Lieux théologiques*, 6 (1925) kol. 711—747.

d. Notatki, dyskusje i biuletyny

- 70 *Sommaires de Revues scolastiques* (principaux articles (1893), RThom 1 (1893) 128—132.
- 71 *Trois exordes inédits de sermons de S. Thomas d'Aquin*, RThom 1 (1893) 378—386.

- ⁷² *Bulletin. I. Les cours de Philosophie en France (1892—1893); II. Les cours de M. E. Boutroux; III. Les cours de M. Ribot*, RThom 1 (1893) 509—523, 629—638.
- ⁷³ *Note sur l'emploi du mot „energeia” (Métaph., IX)*, RThom 1 (1893) 777—783.
- ⁷⁴ En collaboration avec R. P. Van Becelaere. *Bulletin. Le problème de la connaissance dans les revues anglo-américaines; A. Seth, Epistemology in Locke and Kant; J. G. Schurman, Kant's critical problem; A. Bain, The respective spheres and mutual Helps of introduction and psycho-physical experiment in Psychology; P. Carus, Sameness and Mind; Ch. S. Peirce, Reply to the Necessitarians*, RThom 2 (1984) 802—820.
- ⁷⁵ En collaboration avec le R. P. Van Becelaere, *Bulletin, Le problème de la connaissance dans les revues anglo-américaines (suite); A. Seth, The epistemology of newkantism; S. G. Hodgson, Mind; G. R. Stout, The philosophy of M. S. Hodgson; W. Caldwell, The epistemology of E. V. Hartmann; H. Jones, The nature and Aims of philosophy; J. Seth, The truth of empirism*, RThom 3 (1895) 247—270.
- ⁷⁶ *Notes sur quelques publications relatives au congrès de Bruxelles*, RThom 3 (1895) 784—788.
- ⁷⁷ *Lettre du R. P. Gardeil sur l'argument du premier moteur. A propos de l'article de la „Revue Thomiste” de 1894 sur la philosophie au congrès de Bruxelles*, APhc (1895) 309—315.
- ⁷⁸ *Bulletin philosophique (Th. Ribot, Psychologie des sentiments; A. Fouillée, Le mouvement idéaliste et la réaction contre la science positive)*, RThom 4 (1896) 379—400.
- ⁷⁹ *Bulletin philosophique (suite), (C. Renouvier, Douce et croyance; L. Dauriac, Pour la philosophie de la contingence; E. Boutroux, De la contengence des lois de la nature. De l'idée de loi naturelle dans la science et la philosophie contemporaine)*, RThom 4 (1896) 794—821.
- ⁸⁰ *Lettre réponse a M. J. Segond*, RThom 5 (1897) 412—417.
- ⁸¹ *Observation sur une note de M. Fonsegrive*, RThom 5 (1897) 443—444.
- ⁸² *Revue critique des Revues*, RThom 5 (1897) 110—129.

J. J. Gourd, *Les trois dialectes*; L. Dauriag, *Idéalisme et positivisme d'après M. Fouillée*; F. Syndicus, *Idealismus historice illustratus et a S. Thoma confutatus*; Mgr Mercier, *Discussion de la théorie de trois vérités primitives*; J. M. Grosjean, *Science et mathématique*; G. Fonsegrive, *Spiritualisme et matérialisme*; X. M. Le Bachelet, *Questions d'Apologétique*; B. Baynaud, *Philosophie et religion*; R. P. L. Laberthonnière, *Le problème religieux à propos de la question apologétique*; F. Pillon, *Les lois de la nature*; B. Brunhes, *L'évolutionisme et le principe de Carnot*; B. Brunhes, *Le mécanisme cartésien et la physique actuelle*; H. Poincaré, *Réponse à quelques critiques*; D. Nys, *La notion de temps d'après S. Thomas d'Aquin*; Domet de Vorges, *Revue des Revues*; P. Janet, *L'influence somnambulique et le besoin de direction*; G. Tarde, *L'idée d'opposition*; La Tour, *L'admiration*; H. Hallez, *La vue et les couleurs*; B. Bourdon, *Expériences sur la perception visuelle de la profondeur*; Boisseaux, Sully, Prudhomme, E. Desbeaux, M. Mangin, A. Guerronau, Dariex, *Expériences de Paris sur Eusapia Paladino*; 'Rolfes, *La controverse touchant la possibilité d'une création sans commencement*; A. Naville, *Économique et morale*; De Baets, *Une question touchant le droit de punir*; A. Fouillée, *Les jeunes criminels*; M. Spronck, *La crise de l'université*; A. de Mun, *Lettre à M. Spronck sur la crise de l'université*; P. Burnichon, *Les mécomptes de l'université*; Bejambes et Ott, *Lettres sur la crise de l'université*; R. Bazin, *De toute son âme*; A. de Margerie, *La philosophie de M. Fouillée*; D. Parodi, *L'idéalisme scientifique. Étude sur M. Durand de Gros*; G. Lechalas, *Joseph Delboeuf: le philosophie*; V. Giraud, *La philosophie de Pascal*).

⁶³ *Revue des Revues*, RThom 5 (1897) 271—286. (J. Tiger, *De la méthode cartésienne. Aristote et Descartes*; J. Second, *Essai sur l'identité*; L. Weber, *Le principe de non-contradiction comme principe dialectique*; Criton, *Cinquième dialogue philosophique entre Eudoxe et Ariste*; J. M. Grosjean, *Science et métaphysique*; L. Couturat, *Sur l'hypothèse des atomes*; R. P. II. Bremond, *M. Brunetière et la psy-*

chologie de la foi; F. Rauh, *De l'usage scientifique des théories psychologiques*; R. P. Pacheu, *Paul Verlaine et la mystique chrétienne*; R. Doumic, *La poésie d'Henri Heine*; J. J. Gourd, *La dialectique pratique*; De Gryse, *Les socialiste et les citations des Pères de l'Eglise*; A. Lehmkuhl, *Le droit au secours*; G. Seailles, *Les philosophies de la liberté*; F. Pillon, *La philosophie de Secrétan*; Brous-sais, *Testament philosophique*).

- ⁸⁴ *Revue critique des Revues*, RThom 5 (1897) 417—434. (G. Lechalas, *Matière et mémoire d'après le livre de M. Bergson*; V. Delbos, *Matière et mémoire par M. Bergson*; F. Tournebise, *Le dogme de l'expiation*; J. J. Gourd, *Les trois dialectiques. III, La dialectique religieuse*; G. Fonsegrive, *Les révélations de la conscience moderne*; E. Commer, *Jahrbuch für Philosophie und spekulative Theologie*; F. Perriot, *L'âmi du clergé*; A. Fouillée, *Le mouvement positiviste et la conception sociologique du monde*).
- ⁸⁵ *Revue critique des Revues*, RThom 5 (1897) 685—700. (P. Lapie, *Morale déductive*; L. Dugas, *Analyse psychologique de l'idée du devoir*; A. Thiery, *La vue et les couleurs*; X, *La philosophie universitaire est-elle la philosophie tout court?*; F. Brunetière, *Dans l'Est américain*).
- ⁸⁶ *Revue critique des Revues*, RThom 5 (1897) 802—829. (A. Vacant, *D'où vient que Duns Scot ne conçoit point la volonté comme S. Thomas d'Aquin?*; L. Weber, *L'idéalisme logique*; M. G. Remacle, *La Métaphysique de Scotus novanticus*; R. P. L. G. de Grandmaison, *Théologiens scolastiques et théologiens critiques*).
- ⁸⁷ *Revue critique des Revues*, RThom 6 (1898) 103—110. (A. de la Barre, *Point de départ scientifique et connexions logiques en physique et en métaphisique*; G. Séailles, *Un philosophe inconnu: Jules Lequier*; R. P. Montagne, *Une morale sans obligation ni sanction*; M. de Wulf, *Les récents travaux sur l'histoire de la philosophie médiévale*; G. Fonsegrive, *L'éducation pour la vie*).
- ⁸⁸ *Revue critique des Revues*, RThom 6 (1898) 218—231. (Fr. Syndicus, *Kantiana; Kantstudien*; N. del Prado, *De veritate fundamentali philosophiæ christianæ*;

- F. Dubois, *La méthode d'immanence en apologétique*; Cl. Piat, *La vie de l'esprit*; V. Ermoni, *Nécessité de l'esprit critique de philosophie*; M. Fernard, *La critique kantienne de toute morale matérielle*).
- ⁸⁹ *Revue critique des Revues*, RThom 6 (1898) 361—389. (Ch. Renouvier, *De l'idée de Dieu*; F. Pillon, *L'année philosophique*; A. Darlu, *De M. Brunetière et de l'individualisme*).
- ⁹⁰ *Revue critique des Revues*, RThom 6 (1898) 774—780. (G. Ramellini, *Bibliographia*; Ami du clergé, *Notes et souvenirs d'un vieux moraliste*; L. Mechineau, *La thèse de l'origine mosaïque du Pentateuque*; A. Martin, *Suarez métaphysicien, commentateur de S. Thomas*).
- ⁹¹ *Le congrès de Besaçon*, RThom 6 (1898) 766—770.
- ⁹² *Revue critique des Revues*, RThom 7 (1899) 234—236. (G. Remacle, *Recherche d'une méthode en psychologie*).
- ⁹³ *Une conférence philosophique et théologique d'un nonce apostolique*, Lorenzelli, RThom 8 (1900) 106.
- ⁹⁴ *Souvenir public du couvent de Saint-Jacques de Paris*, RThom 8 (1900) 106—107.
- ⁹⁵ *Le „Divus Thomas”*, RThom 8 (1900) 107—108.
- ⁹⁶ *Le IVe congrès international de Psychologie* (Reproduit dans le „Journal des débats”), RThom 8 (1900) 461—474.
- ⁹⁷ *Note sur le „Saint Augustin” de M. J. Martin*, RThom 9 (1901) 628—636.
- ⁹⁸ *La documentation de S. Thomas. Réponse à M. Turmel*, RThom 12 (1904) 207—211.
- ⁹⁹ *La documentation de S. Thomas. Réplique à M. Turmel*, RThom 12 (1904) 486—493.
- ¹⁰⁰ *La documentation de S. Thomas. Deuxième réplique à M. Turmel*, RThom 12 (1904) 583—592.
- ¹⁰¹ *La documentation de S. Thomas. Un dernier mot à M. Turmel*, RThom 13 (1905) 194—197.
- ¹⁰² *L'évolution de la foi catholique d'après M. Hébert*, RThom 13 (1905) 692—700.
- ¹⁰³ *La Crédibilité et l'apologétique. Réponse du P. Gardeil au P. Bainvel*, RAp 7 (1908) 178—201, 271—281.
- ¹⁰⁴ *„Destruction des destructions” du R. P. Chossat*, RThom 18 (1910) 361—391. Por. 494 *Addenda et mutanda*.

- 105 *Observations sur une note du R. P. Chossat sur la „Destruction des destructions” du R. P. Gardeil*, RThom 8 (1910) 521—527.
- 106 *Faculté du divin ou faculté de l'être? Observations sur une note de l'article de M. P. Rousselot: Métaphysique thomiste et critique de la connaissance*, „Rev. neo-scol. de Phil.” 18 (1911) 90—100.
- 107 *Bulletin d'introduction à la théologie* (E. Dublançhÿ, Art. Dogmatique et art. Dogme du Dict. Théol. cath.; H. Pinard, Art. Dogme du Dict. d'Apol.; A. M. Lepicier, *De stabilitate et progressu dogmatis*; A. Palmieri, *Il progresso dommatico*; Ch. Guignebert, *L'évolution des dogmes*; J. V. Bainvel, *De scriptura sacra*), RThom 4 (1910) 800—813.
- 108 *Bulletin d'introduction à la théologie* (A. Palmieri, *Theologia dogmatica orthodoxa*), RSPHTh 5 (1911) 821—824.
- 109 *Bulletin d'introduction à la théologie* (J. G. Arintero, *El Progreso dogmatico-objectivo*; L. Murillo, *Algunas reflexiones sobre un trabajo publicado en „La Ciencia Tomista” acerca de la evolución del dogma. Et: Reflexiones sobre la evolución del dogma christiano*; F. Marin-Sola, *La homogeneidad de la doctrina católica*), RSPHTh 6 (1912) 823—829.
- 110 *Bulletin d'introduction à la théologie* (H. Merkelbach, *L'inspiration des divines Ecritures*; A. Durand, Art. *Inspiration* du Dict. d'Apol.; H. Pope, *Why Divorce our teaching of theology from our teaching of the Bible*; Piccirelli, *De catholico dogmate*; F. Marin-Sola, *La homogeneidad de la doctrina catolica*), RSPHTh 7 (1913) 786—795.
- 111 *Bulletin d'introduction à la théologie* (J. Muncunill, *Tractatus de locis theologicis*; R. Garrigou-Lagrangé, *De revelatione*; M. M. Tuyaerts, *L'évolution du dogme*; F. Marin-Sola, *La homogeneidad de la doctrina católica*; S. Szabo, *Die Auktorität des hl. Thomas von Aquin in der Theologie*), RSPHTh 9 (1920) 648—665.
- 112 *Bulletin d'introduction à la théologie* (F. Marin-Sola, *Repuesta a un estudio histórico sobre la conclusión theologica*; M. D'Herbigny, *La théologie du révélé*), RSPHTh 11 (1922) 688—692.
- 113 *Bulletin d'introduction à la théologie* (R. M. Schul-

tes, *Introductio ad historiam dogmatum*; F. Marin-Sola, *L'évolution homogène du dogme catholique*, RSPHTh 13 (1924) 576—590.

- 114 *Bulletin d'introduction à la théologie* (A. Lang, *Die „De locis theologicis“ des Melchior Cano und die Methode des dogmatischen Beweises; Discussion avec le R. P. Schultes sur L'Évolution du dogme, à propos des livres du P. Schultes et du P. Marin-Sola; G. Rabeau, Introduction à l'étude de la théologie*), RSPHTh 15 (1926) 585—604.
- 115 *Annotations à une lettre du R. P. d'Alès (Sur la puissance obédientielle)*, RThom 31 (1926) 524—527.
- e. Recenzje bibliograficzne
- 116—117 RThom 1 (1893) 389: F. Ravaisson, *Métaphysique et morale*; 784: A. Villard, *Die devant la science et la raison*.
- 118 RThom 2 (1894) 287: N. Kaufmann, *Die theologische Naturphilosophie des Aristoteles*.
- 119—122 RThom 3 (1895) 126: A. Lepidi, *La critica della ragione pura secondo Kant e la vera filosofia*; 540: C. Baeumker, *Avencebrolis fons vitae*; 678—690: J. Gardair, *La connaissance*; 789—794: A. M. Dummermuth, *Defensio doctrinae S. Thomae Aquinatis de praemotivae physica*.
- 123—126 RThom 4 (1896) 264—265: A. Poulain, *La mystique de S. Jean de la Corix*; 408—410: A. Vacant, *La constitution Dei Filius*; 410: J. E. Alaux, *Théorie de l'âme humaine*; 535: H. Bisschop, *Réplique à la „courte réponse“ du R. P. Frins*.
- 127—129 RThom 5 (1897) 137: F. le Dantec, *Le déterminisme biologique et la personnalité consciente*; 138—139: F. Million, *La clef de la philosophie scolastique*; 139—140: E. Combes, *Le panthéisme moderne*.
- 130—136 RThom 5 (1897) Th. Ribot, *L'évolution des idées générales*, et E. Peillaube, *Théorie des concepts*; 833: E. Boutroux, *Études d'histoire de la philosophie*; 836: F. de Dantec, *L'individualité et l'erreur individualiste*, et C. Piat, *La personne humaine*; 840: F. Pillon, *La philosophie de Charles Secrétan*, et A. Vacant, *Études comparées sur la philosophie de S. Thomas d'Aquin et sur celle de Duns Scot*.
- 137—140 RThom 6 (1898) 235—236: A. Launay, *Histoire des missions de l'Inde*; 236—241: C. Chabot, *Nature et*

- moralité*; 248—249: L. Brunschvicg, *Opuscules et pensées de Pascal*; 512: J. Perez, *L'art et le réel*.
- 141—157 RThom 7 (1899) 98—100: Ch. Renouvier et L. Prat, *La nouvelle monadologie*; 102: A. Nagy, *Les écrits philosophiques d'Al Kindi*; 102—104: C. Beaumker, *Les Impossibilia de Siger de Brabant*; 104—105: F. Thomas, *L'éducation des sentiments*; 238—241: F. Rauh, *De la méthode dans la psychologie des sentiments*; 241—242: A. Villard, *Dieu devant la science et la raison*; 242—243: Th. Pegues, *Jésus-Christ dans l'Évangile*; 247—248: R. P. de la Barre, *Faits surnaturels et forces naturelles*; 248—249: Ferreira Deusdado, *La philosophie thomiste en Portugal*; 360—361: *L'année philosophique* (1898); 362: H. Levy-Bruhl, *Lettres inédites de John Stuart Mill à Auguste Comte*; 362—363: A. Spir, *Nouvelles esquisses de philosophie critique*; 373—374: A. Hanequin, *Essai critique sur l'hypothèse des atomes*; 613: K. Vorlander, *Immanuel Kant's Kritik der reinen Vernunft*; 613—614: Durand de Gros, *Nouvelles recherches sur l'esthétique et la morale*; 615—616: Em. Boirac, *Recueil de morceaux choisis des philosophes anciens, modernes et contemporains*; 747: R. P. D. A. Mortier, *Saint-Pierre de Rome*.
- 158—164 RThom 8 (1900) 108: V. Giraud, *Pascal, l'homme, l'oeuvre, l'influence*; 228—230: H. Levy-Bruhl, *La philosophie d'Auguste Comte*; 232—233: M. Montcalm, *L'origine de la pensée et de la parole*; 355—356: P. Sollier, *Le problème de la mémoire*; 356—359: H. Höffding, *Esquisse d'une psychologie fondée sur l'expérience*; 476: L. Brunschvicg, *Introduction à la vie de l'esprit*; 616: A. Legendre, *La côte méditerranéenne*.
- 165—173 RThom 9 (1910) 114—117: Th. Ribot, *Essai sur l'imagination créatrice*; 119—121: Th. Ruysen, *Kant (Les grands philosophes)*; 233: Abgé Quievreux, *Les trois postulats éternels*; 236—239: L. Janssens, *Summa theologica ad modum commentarii in Aquinatis Summam* (t. III); 241—242: R. P. Schouppe, *Le plan divin de l'univers*; 248: Ch. D'Hericault, *Les grands saints de France et leurs amis*; 249: F. Hartzler, *Les îles blanches des mers du Sud*; 628—636: J. Martin, *Saints Augustin (Les grands philosophes)*.

- 174-177 RThom 10 (1902) 494—496: X. Leon, *La philosophie de Fichte*; 496—499: L. Janssens, *Summa theologica ad modum commentarii in Aquinatis Summam* (t. IV); 500—502: E. Duhem, *Le mixte et la combinaison chimique*; 735—739: D. Mercier, *Cours de philosophie*, vol. II. *Ontologie ou métaphysique générale*.
- 178-179 RThom 11 (1903) 370: A. D. Sertillanges, *Nos luttes*; 371: L. Janssens, *Summa theologica* (t. V).
- 180-181 RThom 12 (1904) 252: V. Giraud, *La philosophie religieuse de Pascal et la pensée contemporaine*; 253: P. Bovet, *Le Dieu de Platon*.
- 182-190 RThom 13 (1905) 363—364; F. Macry Correale, *Saggio filosofico sull'errore. Letture sul positivismo. La religione e la coscienza, La filosofia e una scienza*; 364—366: J. Souben, *Nouvelle théologie dogmatique*; 366—367: (sous la signature: *Utinam*): A. D'Alès, *La théologie de Tertullien et J. Turmel, Tertullien*; 367: J. Lottini, *Theologiae dogmaticae specialis ex summa theologica S. Thomae*; 367—369: L. Janssens, *Summa Theologica* (t. VI); 373—375: J. L. Perquy, *La typographie à Bruxelles au début du XXe siècle*; 494—495: G. Y. Arintero, *La providencia y la evolución*; 692: M. Hebert, *L'évolution de la foi catholique*.
- 191-196 RThom 14 (1906) 375: J. H. Newman, *La foi et la raison*; 375: V. Giraud, *Pascal, Opuscules choisis*; 478—479: Cl. Frassen, *Scotus academicus*; 481: J. V. Bainvel, *De magisterio vivo et traditione*; 481—483: E. Commer, *Die Kirche in ihren Wesen und Leben. L'essenza della Chiesa. Relectio de Matris Dei munere in Ecclesia gerendo*; 505: Sully-Prudhomme, *La vrai religion de Pascal*.
- 197 Bull. thom., II (1925) n 264. 238: Ch. V Heris, *L'amour naturel de Dieu d'après S. Thomas*.

f. Noty biograficzne

- 196 *Le cardinal Zigliara (1833—1893)*, RThom 1 (1893) 264.
- 199 *J. B. Tornatore (1824—1895)*, RThom 3 (1895) 133.
- 200 *A. Barberis (1847—1896)*, RThom 4 (1896) 688.
- 201 *A. Vacant (1852—1901)*, RThom 9(1901) 378.
- 202 *Le Révérendissime Père Cormier, (non signé)*, ADom 44 (1904) 290—295.

- 203 *Le T. R. P. Beaudouin*, ADom 47 (1907) 193—201, 249—262.
- 204 *La Père Schwalm*, ADom, 49 (1909) 6—17, 49—62, 101—112. Tiré à part, revu et augmenté, Paris, Lethielleux, 1909; Por. n 31.
- 205 *Le Père Plessis*, ADom 56 (1920) 229—236.

g. Wykłady i przemówienia

- 206 1899. *Un précurseur de l'époque de S. Thomas d'Aquin: Le Bienheureux Réginald d'Orléans*. Panégyrique prononcé le 1 mars 1899 à la chapelle du carmel de la rue d'Enfer, où repose le corps du Bienheureux, Paris Jourdain, 1899, 38 pp.
- 207 1902. *La place de S. Thomas dans la réforme des études théologiques*. Allocution prononcée le 27 juin 1902 à la séance solennelle de fin d'année des facultés canonique de Paris, „Bull. de l'Inst. cathol. de Paris” VII (1902), pp. 27 et ss.; Tiré à part: Paris, Bureaux de la „Revue thomiste”, 1902, 16 pp.
- 208 1908. Allocution prononcée au mariage de M. Pierre Gardeil et de Mlle Mathilde Saint-Martin, Labroque, 17 juin 1908.
- 209 1911. *Saint Thomas docteur*. Panégyrique donné au collège du Saulchoir le 7 mars 1911, ADom 51 (1911), pp. 168—180.
- 210 1913. Allocution prononcée le 6 juillet 1913 à la première messe solennelle de M. l'abbé Paul Marie Joseph Gardeil, en Eglise Saint-Leon IX de Nancy, sa paroisse.
- 211 1914. Paroles adressées au T. R. P. Vincent Scheil pour la remise de sa barrette de maître en théologie, à Paris, rue Saint-Simon, le 21 fevrier 1914.
- 212 1916. *L'immaculée Conception*. Sermon prononcé le 19 février 1916 à Notre Dame des Victoires, et publié par M. A. Benard dans le „Bulletin de l'union catholique nivernaise” de mars 1916, pp. 2—5.
- 213—214 1922. *L'esprit romain en S. Dominique. L'esprit missionnaire en S. Dominique*. Panégyriques prononcés les 10 et 11 février 1922 en église St. Thomas d'Aquin de Paris, à l'occasion du septième centenaire de S. Dominique. Publiés dans „Le VII centenaire de S. Domi-

- nique à Paris'. Supplément au n d'avril 1922 de ADom 1922, 128 pp.; pp. 35—46, 47—56.
- 215 1923. *S. Thomas d'Aquin*. Panégyrique prononcé au Saulchoir le 19 juillet 1923 pour le sixième centenaire de la canonisation de S. Thomas d'Aquin, Paris, ADom 1923, 32 pp.
- 216 1923. Discours prononcés lors de la promotion au grade de Maître en théologie des RR. PP. Gillet et Noble, OP., Le Saulchoir, 17 octobre 1923; Pro manuscripto, in 12—28 pp.
- 217 1914. *Le devoir de mourir*. Eglise des Carmes, Avent 1914, deuxième dimanche, Publié dans RAP 19 (1915) 241—251.
- 218 1916. Allocution sur la mort et l'immortalité de l'esprit adressée à la Société St. Jean dans la crypte des Carmes le 12 novembre 1916. Recueillie par „La Vie et les Arts liturgiques”, décembre 1916, pp. 186—191.
- 219 1918. *L'oeuvre de vos morts*. Allocution prononcée à l'Union des mères affligées, le 1 décembre 1918, 12 pp.
- 220 1919. *Le patronage S. Thomas d'Aquin (du Havre) et la mise en valeur de la victoire*. Allocution recueillie par l'„Echo du Patronage Saint-Thomas d'Aquin” mars 1919, pp. 1—4.

h. Wstępny i wydania

- 221 Edition (posthume) de *La vie privée du peuple juif à l'époque de Jésus Christ* par le P. Schwalm, Paris, Gabalda, 1910; un vol. XX—590 pp. *Préface, avertissement et notes* du R. P. Gardeil, pp. XVII—XX.
- 222 Edition (posthume) des *Leçons de philosophie sociale* par R. P. Schwalm, Paris, Bloud, 1910—1911, 2 vol. XX—427 et 530 pp. *Préface et bibliographie générale des travaux du R. P. Schwalm*, par L. G. Melin. *Notes* du R. P. Gardeil.
- 223 Edition (posthume) d'articles du R. P. Schwalm publiés dans ADom et réunis sous le titre de *Aux sources de l'activité intégrale*, Paris, Lethielleux, 1911. *Avant-propos* du R. P. Gardeil, pp. VII—XV
- 224 Edition (posthume) du *De conscientia* du T. R. P. Beaudoin, Tournai, 1911; 145 pp. *Préface* (V—VII) et *notes* du R. P. Gardeil.
- 225 Edition (posthume) du carême du T. R. P. Boulanger

- sur *Le rôle de l'Eglise dans la vie chrétienne*, Paris, Gabalda, 1918; VIII—201 pp. *Avertissement* du R. P. Gardeil, pp. V—VIII.
- 226 Edition (posthume) du manuscrit du R. P. HERNSHEIM *Questions adressées aux philosophes*, et réédition de *La Vie du Père HERNSHEIM*, par le R. P. DANZAS, Paris, Lecoffre, 1903; un vol. V—104 pp. *Avertissement* du R. P. Gardeil, pp. I—V.
- 227 Préface de l'ouvrage posthume du R. P. de Poulpiquet *L'Eglise catholique*, Paris, „Revue des Jeunes”, 1923; XXV—340 pp. *Préface*, p. I—XXV.
- 228 Lettre-préface du Coutumier des religieuses hospitalières de l'Hôtel-Dieu de Paris, Paris, Hemmerlé, 1924; pp. XIII—XXIII.
- 229 Présentation du „Vitrail thomiste” du R. P. H. LAMASSE, des Missions étrangères, Paris, Labergerie, 1931, 12 pp.

i. Pisma wydane po śmierci Gardeila

- 230 L'expérience mystique pure dans le cadre des „Missions divines”. *Introduction*, VS 31, Supplément 129. I. *Les processions temporelles des divines Personnes*, 134—146. II. *Les missions des divines Personnes*, VS 32, Suppl. 1—21. III. *La connaissance expérimentale de Dieu*, VS 32, Suppl. 65—76. IV. *Solution de quelques difficultés*, VS 33, Suppl. 1—28.
- 231 *La contemplation mystique*, RThom 36 (1931) 840—864.
- 232 *La contemplation mystique est-elle intentionnelle?*, RThom 37 (1932) 226—250, 379—393.
- 233 *Le Saint-Esprit dans la vie chrétienne*, VS 33 (1932) 115—124, précédé d'une note d'introd. du P. H. D. Gardeil), 113—115.
- 234 *Le don de crainte et la béatitude de pauvreté*, VS 33 (1932) 225—244.
- 235 *Le don de force et la faim de justice*, VS 34 (1933) 204—226.
- 236 *Le don de piété et la béatitude de la douceur*, VS 35 (1933) 19—39.
- 237 *Le don de conseil*, VS 37 (1933) 238—248.
- 238 *La béatitude des miséricordieux*, VS 38 (1934) 20—32.
- 239 *Le don de science*, VS 39 (1934) 22—23.
- 240 *La béatitude de larmes*, VS 39 (1934) 129—136.

- 241 *Le don d'intelligence et la béatitude des coeurs purs*, VS 39 (1934) 235—258.
 242 *Le don de Sagesse*, VS 40 (1934) 12—23.
 243 *Béatitude des pacifiques*, VS 40 (1934) 126—132.
 244 *Le progrès spirituel*, VS 41 (1934) 24—36.
 245 *Le Saint-Esprit dans la vie chrétienne*, Juvisy, Ed. du Cerf. 1934, 184 pp.
 246 *Le sens du Christ*, VS 53 (1937) 5—22, 225—240.
 247 *De la méthode dans le problème du réel*, RSPTh 28 (1939) 178—203.

ZAKOŃCZENIE

Przedstawiony szkic biograficzny Ambrożego Gardeila pozwala poznać osobowość człowieka, który przez długą i wytrwałą pracę naukowo-dydaktyczną wniósł duży wkład w uporządkowanie i rozwój nauk kościelnych.

W krótko omówionych głównych jego dziełach można odczytać sukcesywny wzrost w poznaniu Boga i Jego Misterium. Wzrost ten naznaczony jest trwałym związkiem z siłą poznawczą rozumu i otwartością człowieka na dar wiary boskiej.

Skompletowany tutaj dorobek pisarski Gardeila stanowi wynik jego badań prowadzonych w ramach metafizyki, psychologii, apologetyki, teologii, ascetyki i teologii mistycznej.

Ambrosio Gardeil, sus escritos y su método del trabajo

Resumen

No cabe duda de que, a finales del siglo XIX se produjo, en el terreno de las ciencias, un enorme enriquecimiento de las hipótesis científicas y aparecieron nuevos puntos de vista sobre todo los ámbitos del estudio de la realidad, incluida la cuestión religiosa y el mismo cristianismo. Sin embargo, como consecuencia de este movimiento crítico, se produjo, al menos en ciertos medios filosófico-teológicos

⁶⁵ Artykuły, których numer porządkowy jest zaznaczony krzyżykiem (+) zostały odtworzone przez Gardeila po ich przejrzeniu, poprawieniu i poszerzeniu w książkach podanych w pierwszej części *bibliografii* (w podpunkcie a.).

⁶⁶ *In memoriam, Le Père A. Gardeil*, RThom 36 (1931) 797.

una disociación tan completa entre la fe y la razón en el plano filosófico, y tal destrucción de los fundamentos históricos del cristianismo, que dejó a la fe sin ningún apoyo racional e histórico.

En el siglo XIX y comienzos del XX la Iglesia desautorizaba sucesivamente algunos sistemas filosóficos del momento: cartesianismo, idealismo, racionalismo, filosofía moderna como inadecuados instrumentos de la Teología y recordaba la necesidad de volver a la „filosofía escolástica”, que identifica con la filosofía de Santo Tomás (Cfr p.e. León XIII, Enc., *Aeterni Patris*).

El autor de este artículo presenta la breve biografía de A. Gardeil, sus escritos y su método del trabajo. La influencia de Gardeil se ha ido evidenciada en esta época en diversos campos científico-didácticos. Lo menciona Garrigou-Lagrange, uno de sus discípulos: „Parmi les théologiens thomistes de cinquante dernières années, il en est peu qui aient exercé une influence aussi profonde que la sienne. Par son enseignement et ses directives intellectuelles comme Régent des études de la Province dominicaine de Paris, il forma de nombreux professeurs de philosophie et de théologie, qui, en différents centres, continuent de suivre la direction qu'il leur a donnée. Bien des prédicateurs et directeurs lui doivent aussi d'avoir saisi de façon très vivante les lignes maîtresse de la doctrine de Saint Thomas”.⁶⁶

Hay que señalar que en su época, se continuaban despreciando las disciplinas tradicionales, sobre todo la metafísica y toda la escolástica incluidas las dos grandes Sumas de Santo Tomás; trabajo principal de Gardeil fue, pues, presentar el valor permanente del tomismo. Sin embargo, no se limitó a una actitud defensiva. Conoció bien el pensamiento contemporáneo, hizo muchas críticas y entabló polémicas, sin fijarse solamente en los aspectos negativos, sino procurando siempre extraer las ideas positivas. A menudo, en la confrontación con sus adversarios, se le ve aprovechar las ideas valiosas de los nuevos sistemas.

Según Gardeil, la inteligencia decide en todo conocimiento humano, pues descubre y presenta el bien, que a su vez, mueve la voluntad. Con este convencimiento Gardeil examina las realidades investigadas y las organiza según un orden lógico, riguroso y sistemático. Se puede decir brevemente de que toda la obra científica de Gardeil gira en torno a la cuestión metodológica.

Al fin de este breve artículo presentamos toda la bibliografía de Gardeil, incluso con los escritos postumos. La obra presentada por Gardeil constituye gran aportación en el desarrollo de las ciencias eclesíasticas.